

Pierwszy reaktor jądrowy

Grzegorz LIZUREK*

Pierwszy na Ziemi reaktor jądrowy powstał w... Afryce. Około 2 miliardów lat temu w złożach uranu w okolicach Oklo w Gabonie dochodziło do reakcji łańcuchowej rozszczepienia jąder uranu. Skąd o tym wiemy? Na pierwszy ślad tego zjawiska natrafiono w 1972 roku podczas rutynowych testów próbek z kopalni uranu w Oklo. Okazało się, że zawartość izotopu ^{235}U w złożu była mniejsza niż w innych tego typu złożach. Ze względu na to przeprowadzono różnego rodzaju badania złoża w Oklo, sprawdzając nie tylko zawartości izotopów uranu, ale także izotopów będących produktem jego rozszczepienia: neodymu i rutenu. Okazało się, że w przypadku wszystkich badanych izotopów zawartość odbiegała od oczekiwanej: na przykład, zawartość izotopu ^{99}Ru , będącego typowym produktem rozszczepienia uranu za pomocą neutronów termicznych, była ponaddwukrotnie większa niż w innych złożach. Wynioskowano stąd, że w obrębie złoża w Oklo doszło do powstania naturalnego reaktora jądrowego.

Obecnie w żadnym złożu na Ziemi nie zachodzi podobne zjawisko, ponieważ nigdzie nie ma już dostatecznie dużej zawartości izotopu uranu ^{235}U . W przypadku reaktora w Oklo wynosiła ona około 3% całej masy uranu w złożu, czyli mniej więcej tyle, ile stosuje się we współczesnych reaktorach. Obecnie naturalna koncentracja ^{235}U jest mniejsza niż 1%, a to ze względu na krótszy czas połowicznego rozpadu tego izotopu od czasu rozpadu ^{238}U . Są jeszcze inne warunki, które muszą być spełnione, aby naturalny reaktor jądrowy mógł zadziałać.

- Rozmiar złoża uranu powinien przekraczać średni zasięg neutronów rozszczepiających, co odpowiada wielkości złoża równej około 70 cm.
- Musi być obecny *moderator*, czyli substancja, która spowalnia neutrony powstałe w wyniku rozszczepienia na tyle, by te mogły rozszczepić kolejne jądra uranu.
- W złożu powinna być niska koncentracja innych niż uran pierwiastków absorbujących neutrony.

Mechanizm działania reaktora w Oklo polegał na tym, że w złożu uranu występowała woda gruntowa, która działała jako moderator reakcji rozszczepienia, pozwalając rozpocząć się reakcji łańcuchowej. W momencie, kiedy ciepło generowane w rozszczepieniach powodowało wyparowanie wody, moderator zniknął i łańcuchowa reakcja rozszczepienia zwalniała lub ustawała. Następnie, gdy złożo się schłodziło i woda gruntowa z powrotem wsiąkała się w jego obręb, reakcja ponownie się rozpoczynała. Na podstawie badań pozostałości produktów rozszczepienia obecnych w minerałach złoża oszacowano, że cykl ten składał się z 30-minutowej reakcji łańcuchowej, a następnie dwupółgodzinnej schładzania złoża i powrotu wody gruntowej. Co ciekawe, mechanizm ten był wydajny na tyle, że nigdy nie doszło do wybuchu lub stopienia złoża w wyniku „niekontrolowanej” reakcji łańcuchowej w obrębie złoża. Działanie reaktora w Oklo mogło trwać kilkaset tysięcy lat.

W Oklo znajdowało się 16 stref stanowiących naturalne reaktory jądrowe. Oszacowano, że łączna moc reaktorów wynosiła około 100 kW. W skali globalnej to niewiele: dla porównania moc elektrowni w Bełchatowie, największej konwencjonalnej elektrowni Europy, przekroczyła w 2011 roku 5000 MW, a moc jednego tylko bloku tej elektrowni to ponad 850 MW.

2 mld lat to spory ułamek wieku wszechświata. Ponieważ zaś tempa reakcji jądrowych zależą od „siły” oddziaływań elektromagnetycznych, badanie składu izotopowego złożów w Oklo pozwoliło także na stwierdzenie, że podczas działania naturalnego reaktora oddziaływania elektromagnetyczne miały w zasadzie takie same własności jak dziś. Jest to o tyle ważne, że ogranicza rozpasaną wyobraźnię naukowców próbujących wytłumaczyć anomalie widm absorpcyjnych oświetlanych przez kwazary odległych obłoków gazu właśnie za pomocą zmiennych w czasie własności elektromagnetyzmu. O całej sprawie pisaliśmy w *Delcie* 12/2001.

Redakcja

Powyższy tekst został przygotowany w ramach projektu **EDUSCIENCE**, którego celem jest zmiana formuły nauczania prowadząca do zainteresowania dzieci i młodzieży naukami matematyczno-przyrodniczymi, informatycznymi, technicznymi oraz niezbędnymi w dzisiejszym świecie językami obcymi.

W ramach projektu przygotowane zostały: innowacyjna platforma e-learningowa, portal przyrodniczy, wsparcie metodyczne dla nauczycieli, programy wycieczek dydaktycznych do jednostek naukowych oraz program ogólnopolskiego monitoringu przyrodniczego.

Od roku szkolnego 2014/2015 zapraszamy nauczycieli wszystkich szkół w Polsce do nieodpłatnego korzystania z produktów projektu. Każda szkoła zainteresowana korzystaniem z platformy edukacyjnej i zgromadzonych na niej zasobów, wizytą w obserwatoriach i instytucjach naukowych, lub udziałem w transmisji z Polskiej Stacji Polarnej Hornsund na Spitsbergenie może przyłączyć się do projektu.

Więcej informacji na www.eduscience.pl.

Agata GOŹDZIK, Instytut Geofizyki PAN, kierownik projektu EDUSCIENCE

PROJEKT EDUSCIENCE JEST WSPÓLFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W RAMACH EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO.